

YU ISSN 0027—8084

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

XXIII/5

БЕОГРАД
1978

СЕМАНТИЧКЕ РАЗЛИКЕ И УПОТРЕБНЕ ВРЕДНОСТИ ПРИДЕВА СРПСКИ И СРБИЈАНСКИ

Писац једне монографије о туристичким одликама Србије употребио је у свом тексту придев *србијански* у оваквим синтагматским спојевима: *србијанске њесме, србијанско Подриње, србијанско-босанска међурејубличка граница, србијанске бање, источносрбијанска бањска рејија* и сл. Један читалац нам је с тим у вези поставио питање — да ли је придев *србијански* добро употребљен или је, напротив, место њега ваљало узети придев *српски* (*српске њесме, српске бање* итд.)?

Питање је, свакако, интересантно, али одговор захтева разматрање неколико релевантних елемената, везаних пре свега за семантику и творбу придева, а и за извесне хронолошке и историјске чињенице. Питање би се могло довести у везу и са другим случајевима двоваријантских ктетика (као што су нпр. *аустријски/аустријански, белгијски/белгијански, амерички/американски* и др.) и одређивати — да ли се у овим случајевима ради само о истозначним облицима без семантичке опозиције, чија дистрибуција зависи од система творбе српскохрватских ктетика (колико који од њих одговара законима творбе) или, пак, у постојању варијантских облика треба видети и друге моменте, од којих би зависила и њихова не само нормативна већ и диференцијална вредност. Иако детаљнија испитивања на ову тему нису извршена¹, мислимо да се без двоумљења може рећи да варијанта *српски/србијански* унеколико излази из оквира сличних образовања других сродних придева и да по много чему заслужује посебан третман.

¹ Схема творбе српскохрватских ктетика, посебно с нормативне тачке гледишта, није извршена; рад П. Скока, Придјевске изведенице од географских назива, *Језик*, св. 2, Згб. 1954, 33—37, анализира само извесне случајеве наших старих и нових ктетика, јер полази од идеје да се „не може поставити апсолутно правило у погледу основе ктетикума, већ само за његов суфикс“, па самим тим ни у погледу система њихове творбе. Сматрамо, међутим, да се без обзира на „апсолутно правило“ могу утврдити основна начела и тенденције у систему творбе српскохрватских ктетика, пошто се, најпре, идентификује структура топонима, а посебно етника. Само о неким фонетско-правписним проблемима говори се и у чланку М. Храсте, О творби посевних придева на -скй од земљописних имена, *Језик* књ. 2, св. 2, Згб. 1953, 47—49.

У савременом се српскохрватском језику, наиме, придев ктетик гради наставком *-скй*, *-скѧ*, *-скѢ* 1) од имена места и земаља (града, државе и сл.), тј. од *швојонима* и хоронима (исп. *беѡрагскй* < *Беѡраг* + *ски*, *аустѡријски* < *Аустѡрија*), 2) од имена становника дотичног места (града, државе и сл.), тј. од *ейника* (исп. *далмѡйинскй* < *Далмѡйин(-ац)* + *ски*), или 3) од лексеме која је у вези са националном или етничком припадношћу, тј. од *ейнонима* (исп. *арѡйски* < *Арај* + *ски*), најчешће, дакако, од основе тих речи (које понекад могу бити и једнаке међу собом). У пракси се, међутим, ктетик образује најчешће само од једне основе, обично од основе топонима², или је бар придев од те основе обичнији од других. Други — од основе етника или етнонима, уколико се могу образовати — представљају обично само латентна или мање угодана решења (исп. *американски*, *белѡјански* и сл. насупрот обичнијој форми *амерички*, *белѡјски* и сл.). Међутим, било да се ктетик образује од топонимске основе или има могућности да се гради и од основе етника или етнонима — његово значење остаје најчешће увек исто — истовремено се односи и на етник, и на топоним (хороним) и на етноним³.

То, у ствари, значи да се семантички потенцијал именице одне основе не пројектује једнозначно у семантички план придева, па ни значење придева не бива директно изведено од значења основе именице; било да је изведен од топонима или етника одн. етнонима, придев се подједнако односи и на регију као год и на становништво дотичне регије и на све остало што је с њима у вези. Ово је, међутим, и извештан недостатак семантике ктетика, јер, са таквим својствима, често ни терен синтагме или реченице није довољно способан за тачно идентификовање његове квалификационе садржине. Отуда, рецимо, спрегу „српски + + владар“ можемо разумети вишеструко, као 1) „владар Србин“, тј. придев детерминише именицу *национално*, 2) „владар (из) Србије“,

² Исп. П. Скок: „Ктетикум се прави непосредно додавањем суфикса на топоним. То је најчешћи случај“ (Ib. 34).

³ П. Скок вели да „ако је име земље поименичени придјев женског рода . . . као Хрватска, Грчка . . . ктетик значи двоје: 1. оно што припада земљи, и 2. оно што припада народу“ (Ib. 37). Ваља напоменути да, начелно, ктетик увек значи двоје (или — бар двоје) — однос према месту и његовом становништву. Отуда сасвим исправне, на пример, дефиниције у Речнику МС s. v. *срѡйски* — „који се односи на Србе и на Србију“ или у РЈАЗУ (под истом одредницом) „који припада Србу или Србима (а и Србији)“, мада „припадање“ није једино значење ктетика. С друге стране није оправдано „делити“ значења с обзиром на структуру основе ктетика, а што је учињено у Речнику САНУ, у I књ. s. v. *беѡрагскй* („који припада Београду; који је својствен Београду; који је као у Београду“) насупрот облику *беѡрађански* (унет само на основу потврде из Српскохрватско-Немачког речника С. Ристића и Ј. Кангрге) а за који се вели — „који се односи на Београђане, који је својствен Београђанима“. Исп. у том смислу и напомену М. Стевановића: придев на *-ски* изведен од имена становника „употребљава се напоредо с придевом опет на *-ски* изведеним од имена места, држава, земаља, континената — и без разлике у значењу“, као што се „понекад употребљава само један придев и кад се односи на неко место или земљу, рецимо, и на њиховог становника“ (Савремени српскохрватски језик, књ. I, Бгд. 1956, 577—578).

„владар у Србији“ и сл., дакле—као *регионално-идиоличку* одредбу именице, 3) „владар Срба“ или „владар становништва Србије“, „господар државе Србије“ и сл., дакле — без изразите националне или регионалне опозиције (може се односити на све што је у вези са Србима или Србијом).

Прво значење (национално) могуће је везати, дакако, само за оне именичке појмове који се по природи ствари и могу национално обележити (*људи, становништво, народ* и др.); друго значење (регионално-политичко, административно и сл.) такође се може приписати само оним именичким појмовима који по природи ствари могу бити територијално одређени (*град, брдо, река* и др.), док без јасних одлика овога типа (национално-регионалног значења) остају сви они појмови који и не могу имати националних или територијалних одлика (исп. нпр. „*српски њасуљ*“, „*српске новине*“ и др.); придев у овом случају указује само на индиректну везу датих појмова са другима, онима који имају дато национално или регионално обележје („*српски сир*“ није, дакако, сир српске националности, али ни само „у Србији“, „из Србије“ и сл. већ „који је својствен за Србе, који праве Срби“ или „који се прави, производи у Србији, на начин како то чине у Србији“ и сл.

У склопу ових општих напомена о форми и значењима придева ктетика, морамо посматрати и питање у вези са односом облика и значења придева *српски*: *србијански*. Да ли су то форме идентичне са варијантама типа *амерички/американски, аустријски/аустријански* и сл. или, пак имају каквих својих посебности, и по форми и по значењу?

Што се самих облика придева тиче, ствари се и творбено и историјски унеколико разликују од других сличних варијаната. Иако споменици форму *српски* засведочавају пре именице *Србин* или *Србија*⁴, јасно је да је гледано чисто морфолошки, без обзирања на хронолошке моменте, облик *српски* — ктетик према егнику *Србин* или евентуално облику *Срб*⁵

⁴ РЈАЗУ наводи да најстарије потврде облика *српски* датирају још из XII в., а облик „*Срб* (у значењу народ) истом у поч. XIX в., а у лику 'Србин' већ од XIII в.“, док је им. *Србија*, како наводи П. Скок, с ненаглашеним латинским суфиксом -*ја* „креација из доба српског устанка“ (исп. његов Етимологијски рјечник хрватскога или српскога језика, књ. III, Згб., 1973, с. в. *Србин*).

Треба овде истаћи да име *Србија* ипак има знатно старију традицију, иако је, због страног суфикса, теже продирало у наш језик. Већ од Константина Порфирогенита (X век) налазимо географско име које се транскрибује као „Србија“, а и у хрватској редакцији Хронике попа Дукљанина, сачуваној у препису из XVI века, налазимо исто име („Сурбија“). У нашој историографској литератури уобичајен је термин *Србија* за средњовековну српску државу (у изворима она се назива „Србљи“, „српска земља“ и сл.).

⁵ Форму *Срб* — данас, углавном, преживелу у књижевнојезичкој релацији — равноправно или чак с предношћу у односу на форму *Србин* третира и РЈАЗУ, а тако поступа и Вук у своме Рјечнику. О постанку и развоју српског имена и његових граматичких облика и изведеница постоји посебна и велика литература (исп. о томе и у РЈАЗУ и у Етимолошком речнику П. Скока, а посебно Будимир Милац, Приказ списа о старијим поменима српског имена, Гласник САНУ, књ. XI, св. I, Бгд. 1959, стр. 21. и даље).

(исто као *таатарски* : *Татар(ин)*, *јерменски* : *Јермен(ин)*, *арайски* : *Арай(ин)* итд.), а и према топониму *Србија*) од основе која се добија када се од топонима одбије наставак *-ија*, као *албански* : *Албан(-ија)* + *ски* и др.), мада у неким ређим случајевима имамо могућности да ктетик изводимо преко основе етника, која, опет, настаје инкорпорацијом топонима и наставка за етник (исп. *индонежански* : *Индонез(-ија)* + *јан(ин)* + *ски*). Будући, међутим, да је топоним *Србија* новијег датума, уведен у нормалну употребу тек од XIX века, после ослобођења од Турака и формирања српске државе, јасно је да стварне везе између *српски* и *Србија* настају као резултат политичких кретања, а не граматичког система.

С друге стране, грађа језика придев *србијански* бележи тек у новије време, тачније од XIX века, и то у вези са формирањем државе и имена *Србија* после Карађорђевог устанка. Образовање форме *србијански* није, међутим, типично за систем српскохрватских ктетика, јер је, уместо од основе топонима, облик добијен од основе етника (*Србијанац*) (исп. *србиј+ан(ац)* + *ски*; док би ктетик од топонима *Србија* могао гласити *србијски*⁶ попут случајева: *белијски* : *Белија*, *иерсијски* : *Персија*, *ирузијски* : *Грузија* итд.), и што би било ближе законима творбе српскохрватских ктетика изведених од именица са наставком *-ија*⁷ (-ia).

Као што се види, већ и сама форма ових придева унеколико показује извесне специфичности што их издваја у готово посебан случај у систему творбе ктетика овога типа. Сложенији је, унеколико, проблем са њиховим значењем. С обзиром на речено, ваљало би очекивати да су и *српски* и *србијански* једнаке семантичке вредности (као што смо то казали и за случајеве типа *аусиријски* — *аусиријански* и сл.).

Подаци које о томе пружају наши речници, међутим, као да не потврђују сасвим очекивања. Одмах пада у очи да је форма *србијанскѝ*, *-скѝ*, *-скѝ* веома оскудно презентирана, како по грађи тако и по развијености значења, па се, углавном, своди на једноставну дефиницију, за разлику од форме *српскѝ*, која је, нарочито у РЈАЗУ, обрађена с много материјала, потврда и значења. Указаћемо, међутим, само на оно што је у њима битно.

Рјечник ЈАЗУ⁸ придев *српскѝ*, *-скѝ*, *-скѝ* у свом основном значењу дефинише овако: „који припада Србу или Србима (а и Србију)“, што значи да се овај придев везује за национално-етнички моменат, у првом

⁶ Ову форму бележи П. Скок: „Од *Србија* . . . (је) назив *Србијанац* . . . с придевом *србијанскѝ* . . . поред *српскѝ*“. (Етимол. рј., s. v. *Србија*); ми, међутим, ни у једном речнику или другој литератури нисмо нашли потврду за форму *србијски*.

⁷ Овај закључак је ипак прелиминаран, јер систем творбе ктетика уопште, а посебно од именица са овим наставком, има својих специфичности које би тек требало приказати.

⁸ Рјечник хрватскога или српскога језика, изд. Југославенска академија знаности и умјетности, Загреб.

реду, а у другом плану и за географско-политички. Слично дефинише и Речник Матице српске⁹: „који се односи на Србе и на Србију“. Вук, пак, у својем Рјечнику¹⁰ бележи само превод — „serbisch, serbicus [cf. србињски]“. Исто („serbisch“) вели и Речник Ристића-Кангрџа¹¹, као уосталом и Речник Ивековића и Броза¹² („serbisch, serbicus... што припада Србима или Србу којему год, види србињски“). Будући да се Србин дефинише као „припадник народа, који говори истим језиком као и Хрвати и који се смјестио у сјеверозападном дијелу Балканског полуотока и припада јужним Словенима“ (РЈАЗУ, s. v. *Срб*) одн. као „народ из групе јужних Словена чија већина живи у СР Србији“ (Речник Матице српске, s. v. *Срби*), дакле — искључиво национално, етнички, јасно је да и придев *српски* треба разумети, кад се не односи на територију (Србију), као одлику по националној опредељености (у оним, дакако, случајевима кад је таква опредељеност природно могућа), у једном случају, а у другом, пак, случају, као одредбу по територијалној везаности (кад се односи на Србију). Међуслучајеви би били они који се могу везати подједнако и за територију и за становништво српске националности посредно. Дилема, дакле, може бити само у томе — треба ли придев *српски* схватити национално (који се односи на Србе уопште без обзира на територију) или територијално (као ознаку којом се појам везује за локалитет Србије), или је пак такво разграничавање ирелевантно, па се може схватити шире, недиференцирано. Иако без велике потребе, навешћемо, макар само синтагматски, примере употребе овог придева, из грађе РЈАЗУ и грађе Института за српскохрватски језик у Београду, без посебног коментара, еда бисмо ово и показали: *српски цар, српски род, српска љава, српске ђољавице, српска сила, српски кнез Лазар, српска јосјода, српска мајка, српска царица, син краља српског, десјош српски, шри српске војводе, дванаест српских владика, српски Биоград, српска ђоља, српска земља, српске крајине, српски закони, Српска Црња, Српска Капела, Српске Моравице, Српска народна скупштина, српска дејуцајца, јрб српски, српска јровинија, српски језик, српска књижевност, српски клобук, српска вера, српска сабља, српски рјечник, српски вез, српски обичаји, српска реч, српска азбука, српска школа, српско њлаино, српски народни црквени сабор, српски сир, српски ајвар* итд. Морамо, узгред, већ сада поменути да је ова бинарност елемената који улазе латентно у семантички план придева језички понекад непогодна, нарочито онда када би се такво бинарно третирање детерминације желело избећи (нпр. када би било потребно истаћи да, рецимо, „српска народна скупштина“ не значи — „скупштина Срба“, (национално) већ „скупштина државе (републике) Србије“ (регионално).

⁹ Речник српскохрватског књижевног језика, изд. Матица српска, Нови Сад.

¹⁰ Вук. Стеф. Карацић, Српски рјечник, Београд, 1935, IV државно издање.

¹¹ С. Ристић и Ј. Кангрџа, Српскохрватско-немачки речник, Бгд. 1928.

¹² Ф. Ивековић и И. Броз, Рјечник хрватског језика, Загреб, 1901.

Да ли у правцу диференцирања значења може, евентуално, помоћи придев *србијански*? Већ смо поменули да ова варијанта има у односу на придев *српски* извесних посебности. Оне се, свакако, огледају и у етимологији, а и у хронологији ствари. Јасно је да форма *србијански*, морфолошки гледано, није непосредно изведена од топонима (а што је иначе уобичајено за српскохрватске ктетике) већ од етника, али не од етника *Србин*, већ од етника *Србијанац* (*србијан(-ац) + ски*), с тим што је етник *Србијанац* изведен од топонима *Србија* (*Србиј(-а) + анац*), дакле, као нови етникум поред већ постојећег — *Србин*. Овиме, у ствари, констатујемо две (не баш уобичајене) појаве — постојање два етника од истог корена (готово јединствена ситуација у српскохрватској говорној схеми, са извесном аналогијом у неким страним именима, као *Арай(ин)* : *Арабљанин* — али овде не говоримо о њима), и, друго, придев наслоњен на етник, уместо на топоним. Настајање и етника *Србијанац* и придева *србијански* није, међутим, случајно. И једну и другу лексему налазимо први пут забележену у речничкој литератури тек код Вука, с напоменом (уз именицу *Србијанац*, *Србијанка*) да се говори „у Војводини“. Из овога произлази двоје — да је образовање ових лексема ново (тек из XIX века) и по територији везано за говоре изван тадашње Србије, што је обоје директна последица околности да су у то време Срби били територијално подељени на Србе у ослобођеној Србији и на оне који су живели изван граница те државе, што је, за тадашње прилике, имало и своју политичку димензију, па је, како напомиње П. Скок, „у доба старе Аустро-Угарске био створен етникум *Србијанац* и ктетикум *србијански* од имена државе *Србија*, створене Карађорђевим устанком, јер је требало разликовати етникум *Србин* и ктетикум *српски*, који је врједио и за Србе у Монархији, од ктетикума и етникума *Србија*“¹³. С обзиром на ову етимолошки сасвим тачну констатацију¹⁴, требало би очекивати и одговарајуће специфичности у погледу значења речи *Србијанац* (*Србијанка* и сл.) и *србијански*, мотивисаних основним значењем речи *Србија*. У ствари, требало би предвидети, с обзиром на редослед ствари, овакво ланчано повезивање семантике: *србијански* < *Србијанац* < *Србија*. Какве то има стварне семантичке реперкусије, покушаћемо да утврдимо полазећи поново од података које пружају речници, али и грађа језика.

Вук у своме Рјечнику ктетик *србијански* тумачи са — „von Serbien, Serbiae“, а *Србијанац* са „Einer von Serbien, Serbianus“, док име државе *Србија* означава са „Serbien, Serbia“ (указујући и на, за нас данас необичну

¹³ П. С. Придјевске изведенице . . . (ib.), 37.

¹⁴ Уз напомену да није хронолошки сасвим прецизно изводити придев *српски* од „Србија“ (као што чини Скок), јер је први облик далеко старији од другог; Скок (ib.) наиме директно вели: „Ако је име земље . . . *Србија* . . . ктетикум се прави одбацивањем латинског суфикса (-ia): српскй“. Узгред — ни само ово Скоково правило није увек прихватљиво (исп. типове *рогезијски*, *индијски*, *аустријски* у којих ктетик није творен одбацивањем целог наставка -ia).

лексеми, *Срџска*¹⁵ у истом значењу). Броз и Ивековић у своме Рјечнику, попут Вука, дефинишу *србијански* са „von Serbien, Serbiae“ и додају — „што припада Србији“ (дакле, не доводе у директну, изричиту везу са етником Србијанац) и наводе само један пример, из Вука — „на ову књигу има пренумераната из Србијанских манастира (Рј. XIV)“; *Србијанац* — дефинишу такође по угледу на Вука, додајући своје тумачење — „човек из Србије“ не наводећи, међутим, за потврду ове лексеме ни један пример; хороним *Србија* директно упућују на облик *Срџска*, а *Срџска*, попут Вука, означавају са „f. adj. Serbien, Serbia, cf. Србија. Рј. тј. земља“. Рјечник ЈАЗУ уводи нов елеменат кад вели: *србијански* — „који или што припада Србији или Србијанцима“ (дакле, доводи у везу не само са Србијом, већ и са — Србијанцима) и понавља, за потврду, Вуков текст наведен као пример код Броз-Ивековића (с напоменом да лексеми бележи и Г. Елезовић у своме речнику). Међутим, и за РјЈАЗУ етник *Србијанац* само је „човек из Србије“ или само „који живи у Србији“, док се *Србија* у РјЈАЗУ дефинише сасвим савремено, као „земља и држава . . .“. За нас је вредно пажње да и Вук, а за њим и Броз-Ивековић и РјЈАЗУ, ктетик *Србијанац* не третирају национално (као — *Србин* из Србије) већ само као „један“, „човек“ из Србије и сл., тј. тежиште је детерминације на територијалном елементу („Србијанац“ би се могло рећи за свакога који је из Србије (живи тамо), без обзира на то да ли је Србин или није).

Другачији је, вероватно, третман ових лексема у другим речницима. Ристић-Кангрга, наимае, за ктетик *србијански* веле — „serbisch, von Serbien“, али за *Србијанац* наводе — „(орр. [супротно] Србин пречанин, Србин Босанац) Serbjaner, Serbe aus Serbien“, дакле — „Србин из Србије“ — и слично томе и „*Србијанка* f Serbjanerin f, Serbin aus Serbien“, да би за Србију рекли само „Serbien“ (не региструјући више лексеми *Срџска*). Слично овоме налазимо и у Речнику Матице: „*србијански*, -а, -о који се односи на Србијанце, Србијанке и Србију: србијанска ношња“; али се за *Србијанац* вели „Србин из Србије (у ужем смислу)“, одн. и „*Србијанка* ... Српкиња из Србије (у ужем смислу)“, док се и овде *Србија* дефинише већ сасвим савремено, као „социјалистичка република у саставу СФРЈ . . .“. Основна је разлика, дакле, изричита тврдња да је Србијанац национално одређен, тј. Србин, што се, онда, преноси логички и на ктетик *србијански* (изузев у случајевима када се „односи на Србију“). Другим речима, национално обележје треба претпоставити увек кад су у питању појмови којима се оно може приписати. Међутим, ту треба додати и чињеницу да дати појам (нпр. човек, војник и др.) може бити реално — само „из Србије“ (а не и Србин) — дакле територијално одређен, као год што има и случајева да исти или други појмови могу бити и двоструко (и национално и територијално) детерминативни у исто време.

¹⁵ Са „cf. Срџска“ (s. v. Срџска; а под *Срџска* вели: „f. adj. Serbien, Serbia. cf. [vide] Србија“. Више о тој лексеми — у РјЈАЗУ.

Узимајући глобално сличности и разлике, мислимо да се из речничких дефиниција може закључити следеће: 1) придев *србијански* врши територијалну одредбу именичког појма (у вези са Србијом као земљом, и то обично у смислу територије кнежевине одн. краљевине Србије; 2) односи се на становништво, и то — по једнима уопште на становништво Србије, а по другима само на Србе у Србији. Што се тиче придева *српски* — иако се (како смо видели) среће и у значењима која смо констатовали за *србијански* — он би био примарни детерминатив у оним случајевима кад хоће да се каже да се нешто односи на *Србе уопште*.

Иако ни у грађи Института нема већи број примера за придев *србијански*, мислимо да ће нам и тако оскудна грађа помоћи да дођемо до одређених закључака у погледу елемената које нам пружају цитирани речници. Примере ћемо покушати да групујемо с обзиром на основне значењске вредности које придев *србијански* у њима има, или можда има:

I. С обзиром на етимологију придева *србијански* и етника *Србијанац*, мислимо да треба прихватити чињеницу да су ове лексеме у првом реду везане ипак за Србе у *Србији* и то као опозиција лексемама *српски*, *Србин* (уопште) при чему је, међутим, тежиште информације на територијалној компоненти, док се национална подразумева, али не обавезно (односи се на Србе или, шире, на становништво у Србији уопште); исп. примере:

Зашто самъ я вашъ (Србијанскій единый спаситель (Вукова преписка II, 535). Босанска властела не беше истражена како *србијанска* (Војновић Л., Дубровник и османско право, књ. I, Бгд. 1898, 130). Едно Србијанско дете отъ петь година . . . едва оно . . . постигнути може (Вујић Ј., Путешествије по Србији, Будим 1828, 351). Стеван Книћанин, да предводи *србијанску* војску противу Мађара (Бошковић С., У спомен Дмитрију Митићу, беседа, Бгд. 1889, 9). Много је *србијанских* пролетера остало по Западној Босни (Дедијер В., Дневник II, Бгд. 1946, 27). Дотрчи едан *србијански* (из Србије) официр (Српкиња М. С., У Фрушкој гори, књ. III, Н. Сад 1866, 80). Видео сам многе старе свештенике, који су се с науком мало од наших *србијанских* свештеника разликовали (Ненадовић М., Мемоари, Бгд. 1893, 26)

— у којима придев *србијански* не би могао бити без смањивања одређености значења замењен придевом *српски*, већ синтагмом „српски из Србије“, али у неким случајевима само одредбом „из Србије“ (нпр. — *србијански* официр, па и у другима), зависно од тога како ко придев „србијански“ разуме. Начелно, мислимо да национална компонента у овим случајевима ипак не одсуствује, док је територијална квалификација неизоставно присутна.

II. Од ових се случајева одликују следећи:

Насељавање пређашњих Турака *србијанских* (Новаковић Ст., Васкрс државе српске, Бгд. 1904, 205). Постоји заједница међу

књигом *србијанском* и прекоставском (Бршљан, лист за забаву, поуку и књижевност, Н. Сад 1886, 31). Дешава се . . . у једном граду *србијанске* провинције (Ђоковић М., Раскрсница, Бгд. 1950, 5). *Србијанске* вароши добијају тип војвођанских вароши (Николић Д., Срби у Банату у прошлости и садашњости, Н. Сад 1941, 158). Одблуди чак тамо далеко преко Саве до *србијански* гора (Руварац К., Скупљени списи, књ. I, Н. Сад 1866, 243). Новине београдске или *србијанске* не прелазе . . . у Срем (Новаковић Ст., Српска књига, њени продавци и читаоци у XIX веку, Бгд. 1900, 72)

— у којима придев *србијански* има извесно аблативно-локативно, односно у неким случајевима посесивно-локативно значење: „који је из Србије“, „који је у Србији“, одн. „који припада Србији“ и сл., при чему је национално обележје (*српски*) избледело или чак потпуно елиминисано (исп. „србијански Турци“), па се придев (*србијански*) начелно своди само на то да укаже на везу датог појма са Србијом у регионалном, државно-административном и сл. смислу.

III. Трећи случај који бисмо посебно могли издвојити представљају примери типа:

Имао је васпитање одвојити од васпитања *србијанскога* (Даничић Ћ., часопис Коло, Згб. 1847, 6). Има у Марковићу . . . *србијанско* национално осећање (Скерлић Ј., Светозар Марковић, његов живот, рад и идеје, Бгд. 1910, 197). Срби, досељеници из Аустралије, да их неби сматрали за туђинце, носили су *србијанско* одело (Ђорђевић Т., Из Србије кнеза Милоша, Бгд. 1922, 53). Мајор Цвјетичанин и бањалучки градоначелник . . . преобуку у *србијанско* одело . . . мухамеданце (Чокорило Ћ., Тајна историја аустријске политике. . . , Бгд. 1906, 81). Најбољи је *србијански* бели лук (Поповић-Мицина К., Велики српски кувар, Н. Сад 1904, 148). *Србијанска* ношња (Речник МС, s. v. србијански). *Србијански* говори (П. Ивић) и сл.

Иако за то немамо доказа (располажемо оскудном грађом), мислимо да се и на основу језичког осећања може рећи да је овај тип везе придева *србијански* са именицом најфреквентнији (уколико се уопште може говорити о фреквентности употребе овог придева). За ове је случајеве уочљиво да је именички појам обично општа именица, апелатив, с којим придев *србијански* ступа у везу да укаже на извешан *посебан квалитет*, специфичан по томе што је карактеристичан искључиво за Србе у Србији (евентуално — за становништво Србије уопште). Тиме придев постаје називни носилац ознаке врсте, специјалног типа особина или посебних одлика, у првом реду, а етничке или регионалне ознаке служе за номенклатурну идентификацију типа о којем је реч („србијанска ношња“ није „ношња српске националности“ или „одело из Србије“ (било какво) — већ одело посебних одлика, карактеристичних за становнике (или само Србе) тог региона) па придев *србијански* није могуће заменити обликом *српски* без штете по значење.

Мислимо да се на основу свега овога могу назрети контуре проблема као и закључци који би се могли извести.

1. Придев *србијански*, као год и именица *Србијанац*, изузеци су у односу на остале ктетике и етнике по томе што се јављају као носиоци не само информације о национално-етничком — поред ктетика *српски* и етника *Србин* —, већ првенствено о територијално регионалном елементу (у другим случајевима у нашој земљи тога нема; не постоји, рецимо, посебна лексема за Хрвата који живи у Хрватској, за разлику од Хрвата уопште, ван те регије; ктетик *хрвајски* покрива сва детерминативна обележја, без обзира на то ради ли се о нечему што је везано за републику Хрватску или није). До формирања дублета о којима је реч дошло је у специјалним историјским условима, па појаву и дистрибуцију облика *србијански/Србијанац* треба узети за практичне потребе и разлоге у прошлости. И примери језичке грађе показују да су одиста најчешће употребљавани, као што Вук напомиње, у Војводини и — додајмо — у другим крајевима изван тадашње Србије.

2. Данас се облици *србијански/Србијанац*, по свој прилици, употребљавају релативно ретко. Ипак, биће да етник *Србијанац* (*Србијанка*) има извесну употребну вредност кад хоће да се назначи демографски моменат, а не етнички или национални.

3. Ктетик *србијански*, вероватно, данас има такође сасвим ограничену употребљивост. С обзиром на савремене друштвено-политичке прилике, може се, свакако, рећи да данас и нема јачих подстицаја да се једна национална или народносна група посебно идентификује с обзиром на територијалну везаност или порекло, па самим тим и придев *србијански* бива хендикепиран, нарочито у оним приликама када треба да се ктетиком (или придевом уопште) обележи територијално-регионални моменат (односило би се, практично, на случајеве које смо навели под значењем I и II типа „србијански писац“ одн. „србијанска књига“). Облик *србијански* може се, међутим, боље прихватити (када већ постоји) начелно само у оним приликама када означава врсту или типолошку, номенклатурну вредност појма (типа „србијански говори“, „србијанска народна ношња“ и сл.), мада и за такву употребу нема много прилика, а ни знатнијих потреба, па се случајеви такве примене готово исцрпљују у примерима које смо под тачком III и навели.

Верујемо да се чак може говорити и о томе да савремена језичка пракса уопште потискује ктетике чак и типа *српски*, *хрвајски* итд. свуда тамо где преовлађује (или треба подвући) регионални карактер одредбе, тако да се њихово детерминативно значење своди све више на ознаку искључиво национално-етничког елемента. Док су раније, нарочито пре II светског рата, били сасвим уобичајени ктетници, рецимо, у многоброј-

ним називима или именима типа: Српско народно позориште, Српско лекарско друштво, Српска народна скупштина, српска омладина итд., данас се радије место придева употребљава у оваквим приликама квалификативни генитив (Влада НР *Србије*, Извршно веће НР *Србије*, Друштво преводилаца НР *Србије*, Друштво психолога СР *Србије* итд., а не српска влада, српско извршно веће, српско друштво преводилаца итд.), па је утолико пре и проблем употребе придева *српски* : *србијански* све више превазиђен.

Др Ејон Фекејџе